

הסכסוך ונשיקת הדיגיטציה

ירון צור*

בחודש מאי 2025 נערך בכניין הספרייה הלאומית בירושלים כנס במלאות עשרים שנה לאתר "עיתונות יהודית היסטורית", הידוע יותר בקיצור "ג'ייפרס" (www.JPress.org.il). האתר שם לו למטרה ראשונה להציל מכליה את דפי העיתונות היהודית לדורותיה בכל מקום ומקום ובלא סלקציה. אוספיו, הכוללים את עיתוני התקופה הארוכה הנמתחת משלהי המאה השבע-עשרה עד ימינו, אכן גדלים משנה לשנה ומעשור לעשור וטומנים בחובם אוצרות של מידע על קהילות היהודים בעולם ועל הארצות והחברות שהם יושבו בתוכם.

התהליכים שאפיינו את חיי היהודים והביאו ליציאתם מרוב ארצות תבל ולהגירתם, תחילה למערב אירופה ולארצות הברית בעיקר ולמזרח השואה ואילך גם ליישוב הציוני ולמדינה היהודית, משתקפים היטב ביותר מאלף העיתונים וכתבי העת שנסרקו בפרויקט. מיליוני העמודים ניתנים לקריאה ולחיפוש דיגיטלי של שניות אחרי מילה, מושג או תוכן המעניינים את המשתמש. חיפושים שטרחו עליהם בעבר שנים נמשכים היום דקות.

אנשי הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב השותפים להקמת הפרויקט, רשאים להיות שבעי-רצון מההישג. למרות זאת, תכופות, כשאני צועד בקמפוס של אוניברסיטת תל אביב וחולף על פני בניין גילמן, אני מוצא את עצמי מתבונן בו בעיניים כלות משום שאני מעריך כי הפוטנציאל לכנות אתר גדול יותר ובעל משקל בינלאומי ואזורי גבוה פי כמה מזה טמון בעיתוני העולם הערבי השוכנים במרתפי בניין גילמן. המרתפים חתומים, אין יוצא ואין בא, אך "מרכז דיין" היושב מעליהם, שהעיתונים הם רכושו, פרסם קטלוגים מפורטים שלהם. עולה מהם כי לפנינו אוסף עיתונות ערבית שהוא מהגדולים בעולם. מי שלא התיימש עדיין מחזון השלום וסובר כי יש לדבוק בו ולעשות למענו הכול יסכים אולי שכדאי לנצל אוצר זה ולנסות להכניסו לתוכניות הנורמליזציה כתשתית להקמת אתר לעיתונות העבר הערבית, לפי הניסיון שהצטבר בארץ, פרי הקמתם של שני אתרים קודמים של הספרייה הלאומית, "ג'ייפרס" ו"ג'ראיד" (Jraved), ארכיון עיתונות ערבית בארץ ישראל העות'מאנית והמנדטורית. הדרך פתוחה, תוך שנים ספורות,

* פרופ' (אמריטוס) ירון צור, היסטוריון של יהודי ארצות האסלאם בעת החדשה, הוא מייסד האתר "עיתונות יהודית היסטורית". הרשימה פורסמה לראשונה במדור "תרבות וספרות" של עיתון הארץ ב-25 בספטמבר 2025. הכתבה בדיגיטל: <https://www.haaretz.co.il/literature/tarbut-sifrot/2025-09-25/ty-article/premium/00000199-7d87-db6e-a5d9-ffef46ca0000>

להופעת ים של מידע חדש בערבית: מאגר עצום של עיתונים המותאמים לעלעול מהיר ולחיפוש מילים וצירופי מילים, שער לאיתור מידע היסטורי, לעיון בטקסטים דתיים איין-ספור ולקריאת שירה וסיפורת שנעלמו עד כה מהעין כי לא נדפסו אלא בעיתון. שער זה פתוח גם לבדיקות של ענייני היום-יום וחיי המעשה, האקלים בעבר, מסחר, משפטים, נדל"ן, רפואה, לידה ומוות. כללו של דבר, זו הזדמנות לביקור מחדש ברוב נושאי העניין, הדת, הלימוד והמחקר המעסיקים את האוכלוסיות והאליטות הערביות. בשנות עבודתי על עיתונות הפזורה היהודית למדתי כי בפרויקטים של עיתונות היסטורית יש חשיבות עצומה לגודל ולהיקף המרחבי וכי במהלך הקמתם של אתרים אלה, שמשמעותה המעשית היא לכאורה הוספת עמודי עיתון ישן זה לזה ותו לא, מתרחש תהליך דומה לזה המסופר באגדת הילדים של הנס כריסטיאן אנדרסן, "הנסיכה והצפרדע". הצפרדע הוא העיתון והנשיקה שהנסיכה נותנת לו היא הדיגיטציה, שהופכת אותו מיצור קטן ומכוער לנסיך רב-חן ותואר.

קשה אולי להאמין, אבל במהלך הקמת אתר עיתונות אתה חוזה תכופות בקסם מעין זה. אוסף של דפים ישנים מאבד את מהותו כערימת נייר מתפורר לטובת חידוש נעוריו כמהות חסרת חומר. מאובייקט לא נגיש, שאיש לא התעניין בו במשך שנים ושנהפך לגוש סקלרוטי שרק תופס מקום, הוא זוכה, מכוחה של "נשיקת הדיגיטציה", למחזור חדש של חיים, מחזור שלא ייפסק עוד. וחשוב מכול, תחיית העיתונים המתים מוסיפה למאגר המידע של האתר מידע חדש בכמויות בלתי-נתפשות.

במוקדם או במאוחר תיגע התרחבות המידע הזאת כך, המשתמש/ת באתר, אישית או מקצועית. היא תגיע אליך בדרך כלל בהפתעה, מכיוון לא צפוי, בדמות פיסת מידע שעל קיומו לא ידעת ותפתור תעלומה או תהיה סתם מעניינת ומרגשת. אם בשורתה תהיה מאלפת או משמחת לב והחוויה תחזור עוד פעם או פעמיים, תצטרף/י לקהל המתמכרים לאורקל החדש.

לא כאן המקום להאריך בדברים על חוויותיהם המיוחדות של המשתמשים באתרים הדיגיטליים של העיתונות ההיסטורית, אך ברור הקשר בין כמות ההפתעות המצפות למשתמשים על היקף אינוונטר העיתונים באתר. אם כן, הגודל קובע וכדאי לשתף פעולה עם מירב הגורמים הפועלים כבר בתחום. אמת, עצם הרעיון שישראל עלולה להיות קשורה לפרויקט ערבי חשוב יעורר חלחלה בליבו של כמעט כל אינטלקטואל ערבי, אולם השינוי האובייקטיבי במפת מפעלי התרבות באזור והיתרונות שיעניק האתר החדש לדוברי הערבית וקוראיה יזכו מן הסתם להד ולהכרה לפחות בחוגים מסוימים ומוגבלים. ומה ייפול בחלקנו? אם טיטול ישראל חלק במיזם הערבי הגדול שייולד ושמה ייקשר בו, כאמור עניין רגיש בפני עצמו שקשה להעריך איך יתפתח לטווח הארוך, אולי ידבק בה קמצוץ מהיוקרה שבחידוש. זה יהיה שכרנו, אינשאללה, במקרה הטוב. אבל כבונוס לא צפוי אולי יחולל הדבר שינוי-מה ביחסנו שלנו, במדינת היהודים, לערבית, לשון כל העמים שמסביבנו ובקרבתנו.

האם יש מתווה לחלוקת המשימות לקידום התוכנית? הנה הצעה: הרעיון לכונן באחת מערי איחוד האמירויות, נניח דובאי, את פרויקט העיתונות המרכזי של העולם הערבי יכול להישמע מעניין ואפילו מושך. במחיר מטוס חמקמק אחד, מאה מיליון דולר, נדמה לי, יקום המפעל ועוד יישאר עודף. ואפשר להאמין שאת עיקר המימון יתנו האמירויות שגם ינהלו את הפרויקט. את רוב משאבי העיתונות ההיסטורית יתנו הישראלים מאוספיהם ואולי יקנו בזה את עולמם. ואם ירצו אנשי אבו-דאבי גם את הידע הטכנולוגי הספציפי הדרוש למיזם יוכלו הישראלים לתת. ואם לא ירצו, העולם מלא היום צוותים ממשלתיים ופרטיים המסוגלים לעשות זאת. די לה, למדינת היהודים, להיות קשורה מינורית לפרויקט מרכזי ערבי מיוחד ורגיש מסוג זה. גם מסע של אלף מילין נפתח בצעד אחד קטן – על אחת כמה וכמה צעד במסלול חדרש, שלא נוסה עדיין, בדרך החתחתים לשלום.